

Ε. ΚΡΙΑΡΑ

ΜΙΑ ΙΤΑΛΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΥ

ΚΑΙ ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΚΟΡΝΑΡΟΥ

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Πρέπει με ιδιαίτερη χαρά να χαιρετίσουμε τη δημοσίευση στα Ιταλικά μετάφρασης του Έρωτόκριτου του Βιτσέντζου Κορνάρου. Την ἐφιλοτέχνησε ο FRANCESCO MÀSPERO,¹ μελετητής που πρόσφατα μᾶς ἔδειξε ὅτι ὁ ποιητής τοῦ Έρωτόκριτου εἶχε πράγματι ὑπόψη του γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου του τὸ ποίημα τοῦ Angiolo Albani di Orvieto «Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna» (Ρώμη 1626), παρέχοντάς μας μὲ τὴν ἐπιβεβαίωση αὐτὴ καὶ τὸν terminus post quem γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ Έρωτόκριτου.²

Ὁ κομψὸς τόμος τῆς μετάφρασης περιλαμβάνει 1) σύντομη εἰσαγωγή στὸ θέμα Έρωτόκριτος (σ. V-XV), ὅπου τοποθετεῖται μὲ ἐπιτυχία τὸ κείμενο στὰ πλαίσια τῆς πρωτονεοελληνικῆς γραμματείας. Ἰδιαίτερος λόγος γίνεται γιὰ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου, πού ὁ μεταφραστὴς τὰ σκιαγραφεῖ κατὰ τὸν καλῦτερο τρόπο· 2) τὴν οὐσιαστικὴ βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸ κείμενο (σ. XVII-XVIII). Πρὶν ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ πέντε μέρη τοῦ ποιήματος παρέχεται σύντομη περίληψη, ἐνῶ τὸ σύνολο τῆς μετάφρασης καταλαμβάνει τὶς σελίδες 5-300. Ὁ τόμος κλείνει μὲ ἀναλυτικὸ πῖνακα τῶν ὀνομάτων τῶν προσώπων τοῦ ἔργου (σελ. 303-19). Ὁ πῖνακας αὐτὸς εἶναι πολὺ χρήσιμος, γιατί δίνει περίληψη τῶν γεγονότων καὶ ἐπεισοδίων τοῦ ἔργου κατὰ πρόσωπα, παραπέμποντας στὰ χωρία ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ κάθε πρόσωπο.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει ἀνεπιφύλακτα νὰ ἐπαινέσουμε τὴν πρωτοβουλία τοῦ MÀSPERO νὰ μεταφράσει στὰ Ιταλικά ἓνα λαμπρὸ κείμενο τῶν γραμμάτων μας, πού δικαιολογημένα τὸ χαρακτηρίζει «l'opera più valida della letteratura neoellenica e una delle più significative della letteratura mondiale». Ὁ Έρωτόκριτος τοῦ Κορνάρου δὲν ξέρω νὰ ἔχει ὡς τώρα μεταφραστεῖ σὲ ἄλλη γλῶσσα· στὰ ἀγγλικά δημοσιεύτηκε τὸ 1929 μόνον μιὰ συνοπτικὴ παράφραση τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸ J. Mavrogordato.³

1. Vincenzo Cornaro, *Erotocrito*. Introduzione, traduzione e note di FRANCESCO MÀSPERO. Bietti [1975].

2. F. MÀSPERO, *Le fonti del poema neogreco: Erotokritos e Paris e Vienna di A. Albani*, Istituto Lombardo, Accademia di scienze e lettere, Μιλάνο 1971 καὶ Ε. ΚΡΙΑΡΑ, «Νέες διαπιστώσεις καὶ παρατηρήσεις γιὰ τὶς πηγές καὶ τὴ χρονολόγηση τοῦ Έρωτόκριτου», *Νέα Ἑστία* τ. 93 (1973), σ. 37-9.

3. *The Erotokritos*, translated by J. MAVROGORDATO, Λονδίνο 1929.

Ὁ MÀSPERO μὲ τὴ μετάφρασή του προσφέρει σημαντικὴ ὑπηρεσία στὸν τομέα τῆς γνωριμίας τῆς παλαιότερης νεοελληνικῆς λογοτεχνίας σὲ ἓνα εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ κοινὸ καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τοῦ εἴμαστε εὐγνώμονες. Σημαντικὸ μάλιστα κέρδος γιὰ τὰ νεοελληνικὰ γράμματα ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μετάφραση τοῦ Ἑρωτόκριτου ὡς δημοσίευμα παίρνει θέση σὲ μιὰν ἐκδοτικὴ σειρὰ («*I Classici Bietti*») ὅπου ἔχουν πάρει ἤδη θέση σημαντικότερα ἔργα τῆς παγκόσμιας, παλαιότερης καὶ σύγχρονης, λογοτεχνίας. Ἐπειτα τὸ ἔργο τοῦ μεταφραστῆ ἐνὸς τόσο ἐκτενοῦς ἔργου ἀπαιτεῖ καὶ σοφία καὶ μόχθο καὶ ἐπιμονὴ γιὰ νὰ ὁδηγηθεῖ σὲ αἴσιο πέρας· καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀξιόπαινος ὁ MÀSPERO. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅποιος ἀποφασίζει νὰ μεταφράσει ἔργο τῆς σημασίας καὶ τῆς ἑκτασης τοῦ Ἑρωτόκριτου προσφέρει παράλληλα ἀξιόλογη ὑπηρεσία καὶ στὸν τομέα τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἔργου. Καθὼς φιλοδοξεῖ ὁ μεταφραστὴς νὰ ἀποδώσει τὸ νόημα κάθε φράσης, κατὰ τὴ μετάφραση ἀναγκάζεται συχνὰ νὰ δώσει νόημα σὲ φράσεις (μιλῶ κυρίως γιὰ τὰ ποιητικὰ ἔργα) ποὺ μπορεῖ νὰ κρύβουν τὸ νόημά τους κάτω ἀπὸ σκοτεινές — ἠθελημένα ἢ ἄθελα — ἐκφράσεις τῶν συγγραφέων. Ἐτσι ἡ βρίσκει ὁ μεταφραστὴς τὸ σωστὸ νόημα, ποὺ γίνεται κοινότερο κτῆμα καὶ καθιερώνεται, ἢ δίνει τὴν εὐκαιρία σὲ ἄλλους ἐρευνητὲς νὰ προχωρήσουν στὴ διερεύνηση τοῦ σωστοῦ νοήματος.

Εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ τονίσω ὅτι ἡ ἐργασία τοῦ MÀSPERO ἀποτελεῖ ἓνα ἄθλο, ποὺ πρέπει χωρὶς ἐπιφύλαξιν νὰ τοῦ ἀναγνωριστεῖ. Ἐργάστηκε καὶ μὲ γνώση τοῦ θέματος καὶ μὲ εὐσυνειδησία ἀναντίρρητη γιὰ νὰ φέρει σὲ πέρας τὸ ἐγχείρημα. Ὁ λόγος του (σελ. XVI) ὅτι μεταφράζοντας ἀκολούθησε τὸ κείμενο στίχο πρὸς στίχο καὶ ὅτι τοῦ ἔμεινε κατὰ τὸ δυνατόν πιστὸς ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Πράγματι ἡ μετάφρασή του — ὅσο μπορεῖ νὰ κρίνει ἓνας μὴ ἰταλόφωνος μελετητὴς — καὶ σαφὴνεια ἔχει καὶ καλλιέπεια. Ὁ βαθμὸς βέβαια τῆς καλλιτεχνικῆς ἐπιτυχίας στὴ μεταφραστικὴ προσπάθεια εἶναι φυσικὸ νὰ κριθεῖ ἀπὸ ἀρμοδιότερους στὸ πεδίο αὐτὸ κριτές.

Γενικὰ ὁ μεταφραστὴς κατόρθωσε νὰ ἀποδώσει μὲ ἐπιτυχία τὸ νόημα τῶν στίχων χωρὶς νὰ προδώσει τὸ συγγραφέα. Ἀπειρα εἶναι τὰ κομμάτια ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ προβάλει κανεὶς γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξει. Τὸ ὥραϊο λ.χ. κομμάτι τοῦ ποιήματος (A 387-404) μὲ τὸ νυχτερινὸ τραγούδι τοῦ Ἑρωτόκριτου ἀντίκρου στὸ παλάτι ἀποδόθηκε μὲ ἐπιτυχία (A 389-96):

Κι' ὄντ' ἐν ἡ νύχτα ἡ δροσερὴ κάθ' ἄθροπ' ἀναπεύγει
καὶ κάθε ζὸ νὰ κοιμηθεῖ τόπο νὰ βρεῖ γυρεύγει,
ἥπαιρνε τὸ λαγοῦτο ντου καὶ σιγανὰ ἐπορπάτει
κ' ἐχτύπα ντο γλυκιὰ - γλυκιὰ ἀνάδια στὸ παλάτι.
Ἦτον ἡ χέρα ζάχαρη, φωνὴ ἦχε σὰν ἀηδόνι,
κάθε καρδιὰ νὰ τοῦ γροικᾷ, κλαίει κι' ἀναδακρύνει.

Ἦλεγε κι' ἀνεθίβανε τοῦ ἔρωτα τὰ πάθη
ὀγιά ν' ἀκούει πασαεῖς τσι πράξεις του νὰ μάθει.

(I 381-8):

*Quando la fresca notte gli uomini ristora
e gli animali cercano un posto per dormire,
prendeva il suo liuto e andava poi furtivo
presso il regal palazzo, per trarne dolci suoni:
era miele la mano e il canto d'usignolo,
ogni cuore, all'udirlo, piangeva e sospirava.
Narrava col suo canto i tormenti d'Amore,
perché ciascuno udisse, sapesse la sua pena.*

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἄλλο, ἐξίσου ὠραῖο κομμάτι τοῦ ποιήματος ὅπου ἡ γαληνεμένη φύση προμηνύει τὸ εὐχάριστο γεγονός τῆς αὐτοαποκάλυψης τοῦ Ἑρωτόκριτου στὴν Ἀρετούσα, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα εὐφρόσυνα γεγονότα ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν (E 769-80):

Ἐφάν' ὀλόχαρ' ἡ αὐγὴ καὶ τὴ δροσούλα ρίχνει,
σημάδια τῆς ξεφάντωσης κείνη τὴν ὥρα δείχνει.
Χορτάρια βγῆκασι στὴ γῆς, τὰ δεντρουλάκι' ἀθίσα
κι' ἀπὸ τσ' ἀγκάλες τ' οὐρανοῦ γλυκὺς βορρὰς ἐφύσα,
τὰ περιγιάλια λάμπασι κ' ἡ θάλασσα κοιμᾶτο,
γλυκὺς σκοπὸς εἰς τὰ δεντρὰ κ' εἰς τὰ νερὰ γροικᾶτο.
ὀλόχαρη καὶ λαμπιρὴ ἡ μέρα ξημερώνει,
ἐγέλαν ἡ Ἀνατολὴ κ' ἡ Δύση καμαρώνει.
Ὁ ἥλιος τὲς ἀχτίνες του παρὰ ποτὲ στολίζει
μὲ λάψη κι' ὅλα τὰ βουνιὰ καὶ κάμπους ὁμορφίζει.
Χαμοπετώντας τὰ πουλιὰ ἐγλυκοκιλαηδοῦσα,
στὰ κλωναράκια τῶ δεντρῶ ἐσμίγαν κ' ἐφιλοῦσα.

(V 819-32):

*Spuntò lieta l'aurora, cosparsa di rugiada
manifestando intorno la gioia di quel momento.
Nasce dal suolo l'erba e i teneri arboscelli
mettono fiori e soffia dal cielo dolce brezza,
risplendono le rive e dorme quieto il mare,
mentre s'ode fra gli alberi e l'acqua un dolce canto;*

*tutto lieto si leva quel giorno e luminoso
 ecco sorride Oriente e l'Occidente esulta.
 Il sole più che mai rende lucenti i raggi
 ed abbellisce tutti i monti e le pianure.
 E volano gli uccelli con dolci cinguettii,
 s'uniscono sui rami, accoppiati a due a due,
 e spinti dall'ardente stagione e dall'amore,
 anch'essi lietamente fan nozze e matrimoni.*

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν κάνω μιὰ διαπίστωση, ποὺ εἶναι στὸ ἐνεργητικὸ τῆς μετάφρασης. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ εὐκολότερη μετάφραση παρασύρει τὸ μεταφραστὴ σὲ ὀρισμένους πλατειασμούς, συχνὰ ἀναπόφευκτους. Ὁ μεταφραστὴς δὲν ἔχει πάντα τὴ δυνατότητα — γιὰ λόγους ἰδιαίτερης δομῆς τῆς κάθε γλώσσας — νὰ ἀποδώσει ἐξίσου σύντομα τὰ νοήματα τοῦ πρωτοτύπου καὶ εἶναι τότε ὑποχρεωμένος νὰ καταφύγει σὲ ἀναλύσεις, καθὼς καὶ οἱ λέξεις τοῦ πρωτοτύπου δὲ βρίσκουν πάντα τὶς ἀπόλυτα ἀντίστοιχές τους στὴν ἄλλη γλώσσα. Παρὰ τὶς προφανεῖς αὐτὲς δυσκολίες κατόρθωσε ὁ μεταφραστὴς τοῦς 10.012 στίχους κρητικοῦ κειμένου (κατὰ τὴν ἀναδημοσίευση Α. ΠΟΛΙΤΗ)⁴ νὰ τοῦς μεταφέρει σὲ 10.398 ἰταλικοὺς στίχους (settenario doppio) ἀναπτύσσοντας μόνο κατὰ 386 τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων τοῦ πρωτοτύπου. Μιὰ προσθήκη σὲ ποσοστὸ μικρότερο ἀπὸ τὸ 4% δὲν εἶναι, νομίζω, καθόλου ἐπιβαρυντικὴ γιὰ τὴν μετάφραση. Οἱ τριακόσιοι ὀγδόντα ἔξι ἄλλωστε αὐτοὶ στίχοι προστέθηκαν μὲ ἴση περίπου ἀναλογία καὶ στὰ πέντε μέρη τοῦ ποιήματος (70 στὸ Α, 73 στὸ Β καὶ τὸ Γ, 90 στὸ Δ καὶ 80 στὸ Ε).

Ἄς δοῦμε τώρα ἂν τὸ νόημα τοῦ πρωτοτύπου ἀποδίδεται μὲ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸ μεταφραστὴ καὶ ἂν ἀκόμη ἀποδίδονται οἱ λέξεις τοῦ πρωτοτύπου μὲ ἐπιτυχία.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι δὲν εἶναι πάντοτε εὐκολο ἓνας μεταφραστὴς ξενόγλωσσου μάλιστα γι' αὐτὸν κειμένου νὰ ἀποδώσει μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια ἢ καὶ μὲ πλήρη κατανόηση ὅλα τὰ χωρία τοῦ κειμένου ποὺ μεταφράζει. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴν τὴν ἀναγνωρίζει καὶ ὁ ἴδιος ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ἑρωτόκριτου. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν θὰ μπορούσαν νὰ διατυπωθοῦν ὀρισμένες ἐπιμέρους παρατηρήσεις, ποὺ — τὸ τονίζω — δὲν ἔρχονται καθόλου νὰ μειώσουν τὴ σημασία τοῦ ὅλου μεταφραστικοῦ ἔργου, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ ἐπισημάνουν ὀρισμένες ἀδυναμίες, συμφεῖς ἄλλωστε μὲ κάθε μεταφραστικὴ προσπάθεια πάνω σὲ λογοτεχνικὸ — καὶ μάλιστα ποιητικὸ κείμενο. Γιατὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, καὶ

4. Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἑρωτόκριτος, τόμ. Α'-Β'. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὴν ἐκδοση τοῦ Στεφάνου Α. Ξανθοῦδιδου. Εἰσαγωγή ΛΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Ἀθήνα [1952]. Αὐτὴ, φαίνεται, τὴν ἀναδημοσίευση πῆρε ὡς βάση τοῦ ὁ μεταφραστὴς.

μάλιστα τὰ ποιητικά, καὶ ἀκόμη περισσότερο ἐκεῖνα ποὺ ξεχωρίζουν μὲ τὸ ποιόν τους ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα, αὐτὰ μεταφράζονται» ἐννοῶ μὲ τοῦτο ὅτι μεταφράζονται μὲ ποικίλες δυσκολίες καὶ ποτὲ ἴσως τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι τέτοιο ὥστε ἐκεῖνος ποὺ κατέχει ἐξίσου καλὰ τὶς δύο γλῶσσες, τὴ γλώσσα τοῦ πρωτοτύπου καὶ τὴ γλώσσα τῆς μετάφρασης, νὰ βρίσκειται σὲ δίλημμα ἂν θὰ προτιμήσει τὸ πρωτότυπο ἢ τὸ μετάφρασμα. Πάντως ἀπαραίτητες εἶναι οἱ μεταφράσεις γιὰ κείνους ποὺ δὲν μποροῦν νὰ χαροῦν τὸ ποιητικὸ ἔργο στὴν πρωτότυπη γλώσσα του.

Παίρνω λοιπὸν στὴν τύχη μερικὰ χωρία, καὶ μάλιστα κατὰ προτίμηση ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ποιήματος. Τὰ ἐξετάζω μὲ τὴ σειρά ποὺ παρουσιάζονται μέσα στὸ κείμενο. Στὸν Ἑρωτόκριτο διαβάζομε (A 87-8):

θέλει σ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸ τὸ πρικοριζικὸ ντου
καὶ πράμα ποὺ δὲν ἤμοιαζε βάνει στὸ λογισμό ντου.

Ἡ μετάφραση παρέχει (I 84-5):

*Ed ecco che Erotòcrito vuole la sua rovina:
si ripromette cosa che a lui non conveniva.*

Στὸ κείμενο τοῦ Κορνάρου ὑποκείμενο τοῦ ρήματος θέλει εἶναι: τὸ πρικοριζικὸ ντου. Ἡ ἰταλικὴ ἀπόδοση εἶναι: Ὁ Ἑρωτόκριτος θέλει τὴν καταστροφή του. Διαφορετικὸ βέβαια εἶναι τὸ νόημα στὴν καθεμιὰ φράση. Τὰ ὑποκείμενα τῶν δύο ἀντίστοιχων ρημάτων εἶναι διαφορετικά.

Στὸν Ἑρωτόκριτο (A 91) διαβάζομε:

ἄμε ταχιά, πήγαιν' ἀργά, θώριε τὴν Ἀρετούσα

καὶ στὴ μετάφραση βρίσκομε (I 88):

Frequentando la reggia, un dì vide Aretusa.

Ἀπὸ ἄποψη φραστικὴ εἶναι πολὺ ζωντανότερη ἡ διατύπωση τοῦ Κορνάρου, καθὼς χρησιμοποιοῦνται δύο προστακτικὲς ἀντὶ παρατατικοῦ τῆς μετάφρασης.

Στὸ κρητικὸ κείμενο γράφει ὁ ποιητὴς (A 116-20):

λίγο νερὸ ποτὲ φωτιά μεγάλη δὲν τὴ σβήνει,
μᾶλλιος τὴν ξάφτει καὶ κεντᾶ καὶ βράζει καὶ πληθαίνει
κ' εἶδαμε τὴν ἀναλαμπὴ ὄντε νερὸ τὴ γραίνει
ἔτσι κι' αὐτὸς ὅ,τ' ἤκανε τὴν παίδα ν' ἀλαφρύνει
καὶ νὰ βρεῖ ἀέρα καὶ δροσά, πλιά ἀνάφτει τὸ καμίνι.

Στὴ μετάφραση διαβάζομε (I 113-6):

*perchè poca acqua attizza, non spegne vasto incendio,
ma maggiormente avvampa quando viene bagnato.
Così anche Erotòcrito se cerca di placare
la sua cocente pena sempre di più l'aumenta.*

Πρέπει να παρατηρηθεῖ ὅτι τὰ τρία ῥήματα τοῦ στίχου 117 ἀποδίδονται μὲ ἓνα (*avvampa*) στὴ μετάφραση. Τὸ μᾶλλιος τοῦ κρητικοῦ κειμένου σημαίνει ἀλλά· δὲν εἶναι ἐπιτακτικὸ τῶν ῥημάτων ποὺ ἀκολουθοῦν, ἰσοδυναμεῖ δηλαδὴ τὸ μᾶλλιος μὲ κάτι σὰν καλύτερα μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι... Στὴ μετάφραση γίνεται παρερμηνεία, ἀφοῦ τὸ μᾶλλιος ἀποδίδεται μὲ τὸ *maggiormente*, ποὺ συνδέεται βέβαια μὲ τὸ *avvampa*.

Γράφει ὁ Κορνάρος (A 122):

τὸ ξέτρεχε γιὰ γιαιτρικὸ ἦτον ἀντίδικός του

καὶ μεταφράζει ὁ μεταφραστὴς (I 118):

e più cerca il rimedio, più il male suo peggiora.

Ἡ ἀπόδοση εἶναι ἐλεύθερη καὶ προδίδεται ἡ ζωντάνια τοῦ πρωτοτύπου.

Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις ὅπου ὁ μεταφραστὴς παρερμηνεύει τὸν ποιητὴ ἢ ἐμφανίζεται νὰ τὸν παρερμηνεύει ἀπὸ ἀδυναμία ἴσως νὰ ἀποδώσει μὲ πιστότητα τὸ νόημα. Ἰδοὺ ὁρισμένες περιπτώσεις: λ.χ. στὸν ἀκόλουθο στίχο (A 152):

ὅπ' ἄνεμος δὲν τσῆ 'δωκε, οὐδ' ἥλιος τὴν ἐθώραει,

ποὺ μεταφράζεται (I 148):

non osa il Sol mirarla, né di sfiorarla il vento.

Πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν Ἀρετούσα, ποὺ ἀπὸ φρονιμάδα δὲ βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι της. Ἡ μετάφραση ἀπέχει οὐσιαστικὰ ὡς πρὸς τὸ νόημα.

Ἄλλοῦ πάλι γράφει ὁ Κορνάρος (A 153):

κι' ὁποῦ μᾶς παίρνει τὴ ζωὴ ὄντε μᾶς πιάσει μάχη.

Ὑποκείμενο εἶναι: ἡ θυγατέρα τοῦ ρηγὸς καὶ ὄχι: ὁ ρήγας, ὁ ἀφέντης. Τὸ νόημα εἶναι βέβαια ὅτι «ἀπὸ τῆ βασιλοπούλα κρέμεται ἡ ζωὴ μας· ὅταν ἀποφασίσει νὰ μᾶς πολεμήσει, μπορεῖ καὶ τὴ ζωὴ ἀκόμη νὰ μᾶς ἀφαιρέσει». Ὁ μεταφραστὴς γράφει ἀπλῶς (I 149):

ella mi ha mosso guerra e il vivere mi toglie.

(= αὐτὴ μοῦ ἐκίνησε πόλεμο καὶ μοῦ παίρνει τὴ ζωή).

Ἄς σημειωθεῖ καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ πληθυντικοῦ τοῦ κρητικοῦ κειμένου (μᾶς, μᾶς) σὲ ἐνικὸ (mi). Ὁ Κορνάρος διατύπωσε τὴ σκέψη του σὰ νὰ ἔχει ἐφαρμογὴ γενικότερη· ὅχι μόνο στὴν περίπτωση τοῦ προσώπου ποὺ μιλεῖ.

Στὴν παρακάτω περίπτωση χάνεται στὴ μετάφραση ἡ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ πρωτοτύπου. Γράφει ὁ Κορνάρος (A 156):

ὅ,τι κι' ἄ χτίζω ὅλημερνὶς κάθε βραδὶ χαλοῦσι

(ἐνν. οἱ δυνάμεις μου) καὶ μεταφράζει ὁ μεταφραστὴς (I 152):

la sera vien meno ciò che di giorno spero.

Καμιὰ φορὰ παραλείπονται στὴ μετάφραση λέξεις τοῦ κειμένου, ποὺ προσθέτουν μολαταῦτα κάτι στὰ συμφραζόμενα. Διαβάζομε στὸν Ἑρωτόκριτο (A 159-60):

*Δῶ' μου βουλὴ παρηγοριᾶς, σὰ φίλος βοήθησέ μου
καὶ τοῦτα ποὺ μ' εὐρήκασι δὲν τὰ ἔλπιζα ποτέ μου.*

Ὡς ἐξῆς ἀποδίδει τὸ δίστιχο ὁ μεταφραστὴς (I 155-6):

*Dammi, ti prego, un consiglio, un conforto,
ché mai avrei creduto di giungere a un tal punto.*

Ἐδῶ παραλείπεται τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 160. Ἡ διατύπωση τοῦ Κρητικοῦ ποιητῆ εἶναι συγκεκριμένη: τοῦτα ποὺ μ' εὐρήκασι. Ἡ ἰταλικὴ ἀπόδοση ἔχει μᾶλλον ἀφηρημένη διατύπωση (*giungere a un tal punto*).

Διαπιστώνω ὅτι τὸ δίστιχο A 179-80 παραλείπεται στὴ μετάφραση. Εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

*ἄθός του ἔναι⁵ θανατερός, τὸ πωρικό ντου βλάφτει,
ὥσάν τῇ φλόγα τσῇ φωτιᾶς, σὰν τὸ καμίνιν ἄφτει.*

Ἄς προσέξομε τώρα ἓνα ἄλλο δίστιχο τοῦ Ἑρωτόκριτου (A 183-4):

*μὰ μάλλιος καὶ τὸν πόθο τζη νὰ διώξεις ἀπὸ σένα
καὶ νὰ μακρύνεις ἀποπά, νὰ πορπατεῖς στὰ ξένα.*

Ἡ μετάφραση παρέχει (I 177):

meglio sarebbe stato sfuggirla, andar lontano.

Τὸ διώχνω τὸν πόθο μου (ἀπὸ κάποιον) δὲν εἶναι ἀπλῶς = ἀποφεύγω (κάποιον), οὔτε τὸ πορπατῶ στὰ ξένα ἀποδίδεται πιστὰ μὲ τὸ *andar lontano*.

5. Ἑνν.: τοῦ δέντρου τῆς ἀγάπης.

Ὁ στίχος πάλι Α 189:

γιατὶ οἱ αὐλῆς τῷ βασιλιῷ ἔχουν ἀφτιά κι' ἀκοῦσι

δὲ μεταφράζεται μεταξὺ Ι 181 καὶ 182, καθὼς δὲ μεταφράζεται οὔτε ὁ στίχος Α 253 μεταξὺ Ι 247 καὶ 248.

Γράφει ὁ Κορνάρος (Α 301):

ἀγάλι - γάλ' ἢ πεθυμιὰ μ' ἔβανε μὲς στὰ βάθη.

Τὸ νόημα, νομίζω, εἶναι ὅτι «ἢ πεθυμιὰ» «μ' ἔριχνε στὰ πέλαγα» (μεταφορικῶς). Παρερμηνεύει κατὰ τὴ γνώμη μου ὁ μεταφραστὴς γράφοντας (Ι 296-7):

*ma il desiderio mio s'accrebbe a poco a poco,
penetró in me profondo, fece radici e rami.*

Πόσο πιὸ ζωντανὴ ἡ διατύπωση τοῦ Κορνάρου γιὰ τὸ πουλί (Α 309-14):

κάνει κορμί, κάνει φτερά, κάθ' ὥρᾳ μεγαλώνει
καὶ πορπατεῖ, χαμοπετᾷ καὶ φτερουγοξαπλώνει
κι' ἀπ' ἄφαντο κι' ἀπὸ μικρὸ ποῦ 'τον ὄντεν ἐφάνη,
κορμί, φτερὰ καὶ δύναμη καὶ μεγαλότη κάνει·
τὸ ἴδιο γίνῃ κ' εἰς ἐμὲ στὴν ἀπραγὴ μου νιότη·
ἀρχὴ μικρὴ κι' ἀφήφιστη ἦτον ἀπὸ τὴν πρώτη,
μὰ ἐδὰ 'χει τόση δύναμη κ' ἔτσι μεγάλη γίνῃ
ὅπου μου πῆρε τὴν ἐξὰ καὶ δίχως νοῦ μ' ἀφήνει.

Στὴ μετάφραση διαβάζουμε τὸ πεζὸ (Ι 304):

*diventa grande e forte, e gli spuntano l'ali
così la mia passione, debole assai dapprima,
s'è fatta così forte, ormai, e così grande,
che m'ha in suo potere ed io più non ragiono.*

Σημειώνω ὅτι δὲ μεταφράζεται τὸ δίστιχο 311-2.

Τὸ ἴδιο μὲ ἓνα πεζολογικὸ στίχο ἀποδίδεται τὸ δίστιχο (Α 441-2):

ἐμίλιε παραπόνεσες ποὺ τσι καρδιὲς ἐσφάζα,
τὸ μάρομαρον ἐσπούσανε, τὸ κρούσταλλον ἐβράζα.

Ἴδού ἡ μετάφραση (Ι 394):

Per lui provavan pene e gli uomini e le cose.

Ἄς προσέξουμε ἀκόμη τὰ δύο ἀκόλουθα ἀποσπάσματα. Γράφει ὁ Κορνάρος (A 1067-74):

Τοῦτα τὰ λόγια τρέμοντας τὰ χεῖλη ἀνεθιβάνα,
τὰ μάτια τρέχαν ποταμός, στὴ γῆς πηλὸν ἐκάνα.
Ἐσκόλασε τὸ διάταμα γιὰ τότες ἡ Φροσύνη,
δὲν ἤθελ' ἄλλο νὰ τσῆ πεῖ ὄγιά τὴν ὦρα κείνη.
Εἶδεν το πὼς τὰ χεῖλη της ἐχάνα ὅ,τι μιλοῦσα,
δὲ θέλει ν' ἀποδιαντραπεῖ πλειότερα ἢ Ἀρετούσα,
κ' εἰς ἄλλην ὦρα καὶ καιρὸ βούλεται νὰ μιλήσει
κ' ἐτοῦτα τὰ διατάματα πάλι νὰ ξαναρχίσει.

Διαβάζουμε στὴν ἰταλικὴ μετάφραση (I 1030-36):

*Queste parole disse, con le labbra tremanti,
mentre gli occhi s'empivan di lacrime copiose.
Frosini pose termine allora ai suoi rimbrotti
pensò, per il momento, di non dirle più nulla:
vedeva che Aretusa era tutta sconvolta,
e con altre parole non volle più umiliarla,
ma rimandò i consigli ad un'altra occasione.*

Ἡ ἀντιπαράθεση τῶν δύο αὐτῶν ἀποσπασμάτων μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐξετάσουμε τὸ ὕφος τοῦ πρωτοτύπου μὲ τὸ ἀντίστοιχο τῆς μετάφρασης. Πρωτεύει ὁμῶς μιὰ γενικὴ παρατήρηση, μιὰ προκαταρκτικὴ διαπίστωση: ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑρωτόκριτου γράφει σὲ μιὰ ἰδιωματικὴ γλῶσσα, καλλιεργημένη βέβαια, ποὺ διατηρεῖ ὁμῶς τὴν παρθενικότητα καὶ τὴν ἀρρενωπότητά της. Θὰ ἦταν ἄραγε δυνατό καὶ ὁ ἱκανότερος μεταφραστὴς νὰ βρεῖ ἀντίστοιχο ὕφος γιὰ νὰ ἀποδώσει τὸ πρωτότυπο κείμενο; Ἡ γλωσσικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ κρητικοῦ κειμένου ἔχει κάτι τὸ ἀρχαϊκό. Ἦταν εὐκολο ἡ μετάφραση νὰ βρεῖ ἓνα ἀνάλογο ὕφος;

Ἀλλὰ ἂς ἔρθουμε ἀμέσως στὸ κείμενο τοῦ πρωτοτύπου. Ὁ Κορνάρος χρησιμοποιεῖ τὴν ἔκφραση: τὰ χεῖλη ἀνεθιβάνα τὰ λόγια, δὲ λέει «εἶπαν» ἢ «(ἡ Ἀρετὴ) εἶπε». Ὁ μεταφραστὴς μεταφράζει: «Αὐτὰ τὰ λόγια εἶπε μὲ τρεμάμενα χεῖλη». Κάποια διαφορὰ ὑπάρχει, νομίζω, στὸ ὕφος. Ὁ ποιητὴς στὸν παρακάτω στίχο μᾶς λέει ὅτι «τὰ μάτια τρέχαν ποταμός». Ἡ εἰκόνα χάνεται στὴ μετάφραση («Τὰ μάτια γέμιζαν μὲ ἄφθονα δάκρυα»). Τὸ ὅτι τὰ μάτια καθὼς ἔκλαψαν ἐκάναν «στὴ γῆς πηλόν», δηλαδὴ λάσπη, παραλείπεται στὴ μετάφραση, χάνομε ὁμῶς ἕτσι μιὰ πρόσθετη εἰκόνα τοῦ ποιητῆ. Στὸ στίχο 1031 λέγεται ὅτι ἡ Ἀρετούσα διαπιστώνει ὅτι «τὰ χεῖλη της ἐχάνα ὅ,τι μιλοῦσα», ὅτι δηλαδὴ μάταια μιλοῦσε, «ἔχανε τὰ λόγια της», ὅπως λέμε σήμερα. Ὁ μεταφραστὴς

γράφει ὅτι ἡ Ἀρετούσα «era tutta sconvolta», δηλαδή ἀναστατωμένη. Τὸ χρῶμα τοῦ πρωτοτύπου μᾶς διαφεύγει. Οὔτε τὸ οὐσιαστικότερο νόημα τοῦ στίχου 1072 ἀποδίδεται, θὰ λέγαμε, μὲ ἐπιτυχία. Γιατὶ ἡ Φροσύνη ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποφύγει νὰ γίνει αἰτία ὥστε νὰ ντραπεῖ ἡ Ἀρετούσα· δὲν ἀποφεύγει ἀνὰ ταπεινώσει περισσότερο τὴν Ἀρετούσα, ὅπως μᾶς λέει ἡ μετάφραση. Τέλος ὁ τελευταῖος στίχος τῆς μετάφρασης (1036) συνοψίζει μὲ ἐπιτυχία τὸ περιεχόμενο τῶν δύο στίχων 1033-34 τοῦ πρωτοτύπου.

Ἡ ἀναλυτικὴ αὐτὴ συνεξέταση τῶν παράλληλων χωρίων μᾶς ὑπογραμμίζει τὰ μεταφραστικὰ μικροπροβλήματα ποὺ εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσει ὁ μεταφραστής. Διαπιστώσεις βέβαια κάνομε χωρὶς νὰ ζητοῦμε τὰ ἀνέφικτα (καὶ ὁ ἴδιος μᾶς εἶπε, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω, ὅτι «ἔμεινε πιστὸς στὸ κείμενό του ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό»), ὅμως, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ὑπογραμμίζονται καὶ μὲ τὶς λίγες αὐτὲς παρατηρήσεις οἱ ἀρετὲς τοῦ κρητικοῦ ποιήματος.

Ἄς προσεγγίσουμε καὶ τὴν ἀκόλουθη ἀντιστοιχία (A 1653-4):

Λέει τση: APET. Νένα, βλέπω το, γνωρίζω τ' ἀπατή μου
πὼς εὐκόλα σκλαβώθηκα, δὲν εἶμαι μπλιὸ σὰν ἤμου.

Ἡ ἰταλικὴ μετάφραση παρέχει (I 1633-4):

Le dice: ARET. «Vedo bene, Frosini, che m'inganno,
che sono fata schiava e non son più qual ero.

Ὁ ποιητὴς εἶπε «εὐκόλα σκλαβώθηκα», δηλ. ὑποδουλώθηκα στὸν ἔρωτα χωρὶς νὰ ἀντιδράσω, δηλ. γελάστηκα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ MÀSPERO σωστὰ μεταφράζει (I 1633-4) *m' inganno, ... sono fatta schiava*, ὅμως πόσο πιὸ ἀπλὸ καὶ πρωτότυπα εἰπωμένο τὸ «εὐκόλα σκλαβώθηκα»· πολὺ πιὸ φυσικὸ καὶ ταιριαστὸ ἀπὸ τὸ «γελάστηκα, ἀπατήθηκα, ἔγινα σκλάβα» τῆς ἰταλικῆς μετάφρασης.

Στὸ στίχο A 1657 λέει ἡ Ἀρετούσα:

Μαγάρι νὰ 'το βολετό, μαγάρι νὰ τὸ 'μπόρου,
νὰ μὴν τὸν εἶχα στὴν καρδιά, συχνιὰ νὰ τὸν ἐθώρου,
μὰ πιάστηκα σὰν τὸ πουλί, μπλιὸ δὲ μπορῶ νὰ φύγω
κι' ὡς κ' ἔδεπὰ πὸν σοῦ μιλῶ ἐκείνονὰ ξανοίγω.

Ὁ μεταφραστὴς ἀποδίδει (I 1637-41):

Magari lo potessi, magari avessi modo
di non averlo in cuore, ma di vederlo spesso,
ma come un uccellino, invece, sono presa
e non posso sfuggire e mentre sto parlando,
lo scorgo.

Τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο τοῦ στίχου 1658 εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ κάποιο σχολιασμό. Τί σημαίνει ἀκριβῶς; Ἡ Ἀρετούσα εὐχεται νὰ εἶχε συμβεῖ ὥστε νὰ μὴν ἔχει στὴν καρδιά της τὸν ἀγαπημένο της. Τώρα ποὺ τὸν ἔχει εἶναι σὰ νὰ τὸν βλέπει συχνά· καὶ αὐτὸ δηλώνει τὸ δεύτερο ἡμιστίχιο. Εἶναι τὸ λογικὸ ἐπακόλουθο τοῦ νόηματος τοῦ πρώτου. Ἐδῶ ὁ μεταφραστὴς παρανοεῖ μεταφράζοντας: I 1638 *ma di vederlo spesso*. Δὲν εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἀρετούσας νὰ μὴν τὸν εἶχε στὴν καρδιά τὸν ἀγαπημένο της, ἀλλὰ νὰ τὸν ἔβλεπε συχνά. Ἡ ἐπιθυμία της, ὅπως εἶπε, εἶναι μόνο αὕτῃ: νὰ μὴν τὸν ἔχει στὴν καρδιά της, πράγμα ποὺ τῆς φέρνει τὸ ἐπακόλουθο κατὰ κάποιο τρόπο νὰ τὸν βλέπει (νοερῶς) συχνά. (Πβ. τὸ στίχο 1624, ποὺ μεταφράζεται μὲ ἐπιτυχία).

Στὸ στίχο 1662 λέει ἡ Ἀρετούσα:

ἐδὰ διπλὰ καὶ τρίδιπλα μὲς στὴν καρδιά τὸν ἔχω.

Εἶναι λαμπρὴ ἡ διατύπωση μὲ τὰ ἐπιρρήματα: διπλὰ καὶ τρίδιπλα. Πόσο ζωντανότερη καὶ φυσικότερη ἡ διατύπωση ἀπὸ τὴν ἀπόδοση στὴ μετάφραση (I 1642-3):

ora più forte

lo porto nel mio cuore, molto di più che prima.

Παρερμηνεῖα διαπιστώνω καὶ στὴ μετάφραση τοῦ χωρίου (A 1701-6):

Ὡς βουληθῶ τοῦ κύρη μου τὸ δίκιο νὰ μιλήσω,
ὁ Ἑρωτας μανίζει μου πῶς θὲ νὰ τὸν ἀφήσω
κι' ὡσὰν ὅπου 'ν' πλιὰ δυνατός, νὰ κάμω δὲ μ' ἀφήνει
τὴ σημερινὴν ἀπόφαση, στὸν κύρη δικιοσύνη
καὶ μόλο ποὺ τὸ δίκιο ντου καθάρια τὸ γνωρίζω,
χάν' ὁ γονῆς μου, σὰ θωρῶ· στανιῶς μ' ἀποφασίζω.

Στὴ μετάφραση ἔχομε τὴν ἐξῆς ἀπόδοση (I 1684-7):

e se a mio padre voglio

raccontare ogni cosa, s'infuria, allora, Amore

e teme ch'io lo lasci ed essendo il più forte,

non permette ch'io parli, sebbene ciò sia giusto.

Τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι: ἀμόλις θελήσω νὰ πάρω τὸ μέρος τοῦ πατέρα μου καὶ νὰ διακηρύξω τὸ δίκιο του, ὅτι δηλ. ἔχει δίκιο, ὁ Ἑρωτας μοῦ θυμώνει ὅτι θέλω νὰ τὸν ἐγκαταλείψω. Καὶ καθὼς εἶναι ἰσχυρότερος (ἀπὸ μένα), δὲ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ κρίνω δίκαια τὴ στάση τοῦ πατέρα μου· καὶ μολονότι ἀναγνωρίζω ὅτι ἔχει δίκιο, ὁ πατέρας μου εἶναι ὁ νικημένος, ὅπως βλέπω. Χωρὶς νὰ τὸ θέλω

ἀποφασίζω (μόνος μου)». Είναι προφανές ότι ὁ μεταφραστής παρερμηνεύει μεταφράζοντας ὅπως μετάφρασε. Ἰδίως ὑπογραμμίζω ἀπὸ τὴν ἀπόδοση τὸ *se a mio padre voglio raccontare ogni cosa* (I 1684), καθὼς καὶ τὸ *non permette ch'io parli, sebbene ciò sia giusto* (I 1687). Ὁ μεταφραστής δηλ. μεταφράζει: «δὲ μοῦ ἐπιτρέπει νὰ μιλήσω [στὸν πατέρα μου;], μολονότι αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ δίκιο». Ὅμως ἔτσι δὲν ἀποδίδεται μὲ πληρότητα ὁ στίχος 1704.

Διαβάζουμε στὸν Ἑρωτόκριτο (A 1713-4):

κι' ὡς βουληθῶ στὸν πόλεμο ὁπού 'μαι νὰ νικήσω,
τέσσερα ζάλα πὰ' ὀμπρὸς κι' ὀχτὼ γιαγέρονω πίσω.

Καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ χάνεται ἡ εἰκόνα στὴ μετάφραση (I 1694):

*Infatti in questa guerra, nonostante ch'io cerchi
di riportar vittoria, devo sempre arretrare.*

Ἰδού μιὰ ἄλλη περίπτωση (A 1723-4):

μηδ' ἄλλον πρᾶμαν ἄμοιαστο παρὰ μιλιᾷς ἐλίγο,
στ' ἀπομονάγια τσῆ φιλιᾷς ὀλπίζω νὰ τοῦ φύγω.

Ὁ μεταφραστής ἀποδίδει ὡς ἐξῆς (I 1706-7):

*solamente vorrei parlare un po' con lui,
e contentarmi solo di rimanergli amica.*

Εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ ἀκριβὲς νόημα τοῦ στίχου 1724 εἶναι τὸ ἀκόλουθο: «ὀφείλω νὰ καταφέρω νὰ ἀποφύγω τὰ περαιτέρω τοῦ ἔρωτα». Χάνεται προπαντὸς τὸ χρῶμα καὶ ἐν μέρει τὸ νόημα.

Πεζολογικὴ ἀπόδοση διαπιστώνουμε καὶ ὅταν τό: ὁ κύκλος σὰ γυρίσει (A 1725) (=ὅταν ἀλλάξουν τὰ πράγματα) ἀποδίδεται μὲ τὸ *col tempo* (I 1708).

Καὶ στὴν παρακάτω περίπτωση ἀποδίδεται βέβαια τὸ νόημα, χάνουμε ὅμως τὴν ἀπλότητα τοῦ πρωτοτύπου. Γράφει ὁ Κορνάρος (Δ 103): τοῦτο τ' ὄνειρο εἶναι καλὸ γιὰ μένα. Ἀποδίδει ὁ μεταφραστής (IV 109): *infausto ritengo questo sogno*, δηλ. δυσοίωνα, ἀπαίσιο θεωρῶ αὐτὸ τὸ ὄνειρο (πβ. Δ 105: τοῦ ποταμοῦ τὰ βάθη, ποὺ ἀποδίδεται στὴ μετάφραση, IV 111: *questo fiume profondo*. Τὸ οὐσιαστικὸ τὰ βάθη ζωντανεύει τὸ λόγο περισσότερο ἀπὸ τὸ ἐπίθετο βαθὺς (*profondo*) (ὁ ποταμός). Τὸ πνίγηκε στὰ ξένα τοῦ Δ 104 ἀποδίδεται μὲ τὸ *è morto in un naufragio, esule* (IV 110). Χάνεται καὶ ἐδῶ ἡ πυκνότητα τοῦ ὕφους τοῦ πρωτοτύπου.

Εἶναι βέβαιο ὅτι μεταφράζοντας τὸ κείμενο τοῦ Κορνάρου σὲ ὁποιαδήποτε γλῶσσα, ἀκόμη καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινὴ, χάνουμε τὴν πυκνότητα τοῦ ὕφους.

ποῦ μόνο ἡ ζωντάνια τοῦ καθαυτοῦ λαϊκοῦ λόγου μπορεῖ νὰ τὴν ἐπιτύχει. Ἐξετάζοντας λοιπὸν ὁποιαδήποτε (καὶ τὴν καλύτερη ἔστω) μετάφραση μποροῦμε νὰ ὑπογραμμίσουμε βασικὲς ἀρετὲς τοῦ ὕφους τοῦ Κορνάρου. Στὴ μετάφραση ἔχομε τὸ λόγο ὅπως θὰ τὸν διατυπώναμε ἐμεῖς, στὸ πρωτότυπο ἔχομε τὸν «ποιητὴ».

Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω ὅτι ὁ MÀSPERO καταλαβαίνει τὸ πραγματικὸ νόημα τοῦ στίχου A 275, ὅπου προκειμένου γιὰ τὸν Ἑρωτα λέγεται ὅτι:

*Βαστᾶ κουρφὰ ψιλὴ μαγνιά, τὰ μάτια μας κουκλώνει
καὶ τὸ κακὸ ποὺ μελετᾶ δὲ μᾶς τὸ φανερώνει.*

Δὲν ξέρω ἂν ὁ μεταφραστὴς ἔχει ὑπόψη τοῦ τὴν ἄποψη τοῦ G. MORGAN,⁶ ὅτι τάχα ἐδῶ ὁ ποιητὴς στὸ παραπάνω χωρίο παρουσιάζει τὸν Ἑρωτα ὡς τοξότῃ μὲ δεμένα τὰ μάτια, ὅποτε ἀναγκάζεται ὁ MORGAN νὰ διαβάσει τὰ μάτια μᾶς κουκλώνει ἐννοώντας (χωρὶς αὐτὸ νὰ εἶναι ἀναγκαστικὸ μὲ τὴν ἀνάγνωση μᾶς ἀντὶ μας) ὅτι ὁ Ἑρωτας σκεπάζει τὰ δικά του μάτια. Ἡ ἄποψη τοῦ MORGAN μὲ ἔχει ἀπασχολήσει σὲ παλαιότερο δημοσίευμα,⁷ ὅπου ἀναφέρω τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲ δέχομαι τὴν ἄποψη MORGAN. Ὁ MÀSPERO σωστά, νομίζω, ἀκολουθεῖ τὴν κατὰ παράδοση ἐρμηνεία καὶ σωστὰ μεταφράζει (I 269-70):

*con sottile velo, scaltro ci copre gli occhi,
perché noi non vediamo i mali che prepara.*

Στὸ τέλος τοῦ ποιήματος διαβάζομε (E 1549-50):

*Οἱ στίχοι θέλουν διόρθωση καὶ σάσμ' ὅσο μποροῦσι,
γι' αὐτοὺς ποὺ τοὺς διαβάζουσι, καλὰ νὰ τοὺς γροικοῦσι.*

Οἱ στίχοι πιθανῶς δὲν εἶναι γνήσιοι. Ἄν ὅμως προέρχονται ἀπὸ τὸν ποιητὴ, φανερώνουν τὴν αὐθόρμητῃ ἢ τὴν κατὰ παραγγελία μετριοφροσύνη του. Ἄν προέρχονται ἀπὸ ἀντιγραφέα ἢ ἀπλῶς ἀπὸ ἀναγνώστη, φανερώνουν κάποιον ἔλεγχο ἢ σχετικὰ μὲ τὴν ἀπαρχῆς κατασκευὴ τῶν στίχων ἢ μὲ τὴν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κακὴ παράδοση τοῦ κειμένου.

Ὁ μεταφραστὴς τοὺς μεταφράζει πάντως ὡς ἐξῆς (V 1629 - 30):

*I versi, il più possibile siano esatti e armoniosi,
perché bene li intenda ognuno che li legge.*

6. Κρητικὰ Χρονικά 23 (1971), 36-7.

7. <Ἑρωτοκρίτεια>, Κρητικὰ Χρονικά 25 (1973), 16 ἐξξ.

Μιὰ λαμπρή, νομίζω, μελέτη μπορεῖ νὰ γίνει γιὰ τὸ ὕφος τοῦ Κορνάρου στὸν Ἑρωτόκριτο ἂν ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν καλὴ χωρὶς ἄλλο μετάφραση τοῦ MÀSPERO. Μὲ μιὰ τέτοια ἀφετηρία θὰ μπορούσαν νὰ προβάλουν ἀνάγλυφα τὰ χαρακτηριστικά, οἱ ἀρετὲς τοῦ ὕφους τοῦ Κορνάρου, ποὺ μόνο στὴ δική του γλώσσα ἀπαντοῦν καὶ γι' αὐτὸ ἀποτελοῦν τὴν πρωτοτυπία του. Γιατί, ὅπως συχνὰ διαπιστώνεται, καὶ ἡ πιὸ ἐπιτυχημένη μετάφραση δυσκολεύεται νὰ ἀποδώσει μὲ ἀπόλυτη ἐπιτυχία τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τοῦ πρωτοτύπου ὅπου διαλάμπει τὸ προσωπικότερο ὕφος τοῦ ποιητῆ καὶ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν σ' ἐκεῖνον ποὺ μελετᾷ τὸ πρωτότυπο σὲ σύγκριση μὲ τὴν μετάφραση οἱ ἀρετὲς τοῦ πρωτοτύπου ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὴν ὑστέρηση (σὲ ὀρισμένα τουλάχιστο σημεῖα) τῆς μετάφρασης. Ὅσο πιὸ δυσκολομετάφραστος εἶναι ἓνας ποιητῆς τόσο περισσότερες εὐκαιρίες μᾶς δίνει καὶ ἡ καλύτερη ἀκόμη μετάφρασή του γιὰ νὰ μελετήσουμε οὐσιαστικότερα τὸ ὕφος του καὶ νὰ αἰσθανθοῦμε τίς πολλαπλὲς ἐκφραστικές του δυνατότητες.

Σχετικὰ μὲ τὸ ὕφος τῆς μετάφρασής του ὁ MÀSPERO μᾶς πληροφορεῖ (σελ. XVI) ὅτι ζήτησε νὰ χρησιμοποιήσῃ μιὰ γλώσσα ἀπλὴ (*italiano semplice e riano*), καθὼς πιστεύει ὅτι καὶ ὁ Κορνάρος ἓνα ἀνάλογο ὕφος μεταχειρίστηκε. Ὅμως εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ Κορνάρου εἶναι ἀπλὴ καὶ φυσικὴ, ὅχι *riana* (γιὰ νὰ μεταχειριστῶ τὸ ἐπίθετο ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ MÀSPERO). Ἡ γλώσσα τοῦ ποιητῆ τοῦ Ἑρωτόκριτου εἶναι λαϊκὴ συνάμα καὶ ποιητικὴ, ὅχι ταπεινὴ, ὅχι τριμμένη, ἀλλὰ πρωτότυπη μέσα στὴ θαυμαστὴ τῆς ἀπλότητα. Τὴν πρωτοτυπία τῆς τῆ διαπιστώνουμε ἀκόμη καὶ σὲ περιπτώσεις ποὺ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὰ πρότυπά του. Καὶ μιὰ ποὺ κάνω λόγο γιὰ τὸ ὕφος τοῦ Κορνάρου ἀξίζει νὰ ἀναφέρω τὴν παρατήρηση ποὺ κάνει ὁ ΛΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ,⁸ διαχωρίζοντας τὸ ὕφος τοῦ ποιητῆ τοῦ Ἑρωτόκριτου ἀπὸ τὸ ὕφος τῆς Ἑρωφίλης τοῦ Χορτάτση. Ὁ Κορνάρος, γράφει ὁ ΠΟΛΙΤΗΣ, κάνει λόγο γιὰ τὰ μάτια τῆς καρδιᾶς κυρίως (A 1124), ποὺ εἶναι χίλια καὶ πλείότερα (ὁ λογισμὸς ἔχει μόνο (1) χίλια, A 1123), ἐνῶ ὁ Χορτάτσης μιλεῖ γιὰ μάτια τοῦ νοῦ (Ἑρωφίλη B' 969). Ὁ Σολωμός, προσθέτει, μιλεῖ γιὰ μάτια τῆς ψυχῆς. Καὶ εἶναι βέβαια ἡ διαφορετικὴ ἐκφραση χαρακτηριστικὴ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ὕφους τοῦ καθενὸς ποιητῆ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀτομικῆς τοῦ καθενὸς αἰσθαντικότητας.

Τὸ συμπέρασμά μου ἀπὸ τίς παραπάνω ἀναζητήσεις, διαπιστώσεις καὶ κρίσεις εἶναι, νομίζω: 1) ὅτι ὁ μεταφραστὴς ἐπραγματοποίησε ἄθλο μεταφέροντας στὴ μητρικὴ του γλώσσα ἓνα ἀξιόλογο καὶ συνάμα δυσκολομετάφραστο κείμενο· 2) ὅτι πρόσφερε ὑπηρεσία στὰ ἑλληνικὰ γράμματα γνωστοποιώντας τὸ κείμενο σὲ εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ κοινό· 3) ὅτι πολλὰ χωρία τοῦ κειμένου τὰ

8. Κορνάρου Ἑρωτόκριτος, Α'. Εἰσαγωγή Λ. ΠΟΛΙΤΗ, σ. 25.

ἀπέδωσε μὲ θαυμαστὴ ἐπιτυχία· 4) ὅτι πρόσφερε μὲ τὴν ἐργασία του μιὰ λαμπρὴ ἀφετηρία γιὰ μιὰ βαθύτερη μελέτη τῆς φράσης καὶ τοῦ ὕφους ἐνὸς ἐξαίρετου κειμένου τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Πρέπει νὰ τοῦ εἴμαστε ἀνεπιφύλακτα εὐγνώμονες.

Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ε. ΚΡΙΑΡΑΣ

